

Sara Študir

Sjaj ugarske arhitekture u hrvatskom kulturnom naslijeđu

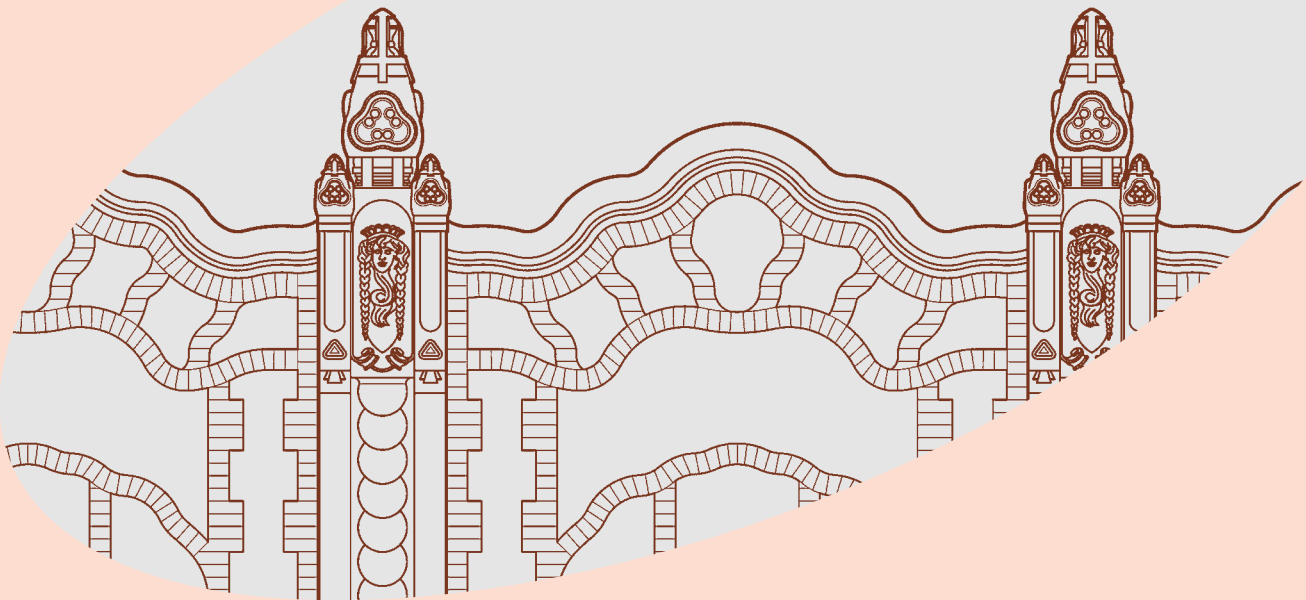
Graditeljski odjeci Translajtanije: Mađarska arhitektura

19. i početka 20. stoljeća na hrvatskom tlu, Pučko otvoreno učilište

Velika Gorica i Institut Liszt – Mađarski kulturni centar Zagreb,

19. svibnja – 2. lipnja i 7. lipnja – 15. rujna 2022.

AUTOR I KUSTOS IZLOŽBE: Boris Dundović

U izložbenom je prostoru Pučkog otvorenog učilišta Velika Gorica od 19. svibnja do 2. lipnja 2022. održana izložba *Graditeljski odjeci Translajtanije: Mađarska arhitektura 19. i početka 20. stoljeća na hrvatskom tlu*, otvorena u sklopu ovogodišnjih *Dana mađarske kulture* u Velikoj Gorici. Autor je i kustos izložbe arhitekt i konzervator Boris Dundović, a realizirana je suradnjom Instituta za povijest umjetnosti i Pučkog otvorenog učilišta Velika Gorica. Važno je napomenuti i kako je izložba nastala u sklopu bilateralnoga znanstvenog projekta „Arhitektonski susreti Hrvatske i Mađarske: Modaliteti strukovne razmjene znanja, 1900.–1945.” (voditeljica hrvatskoga tima: dr. sc. Tamara Bjažić Klarin). Ista je izložba potom 7. lipnja predstavljena i zagrebačkoj publici u prostoru Instituta Liszt – Mađarskog kulturnog centra Zagreb.

Hrvatski su krajevi u 19. stoljeću bili sastavni dio najprije Austrijskog Carstva, a zatim od 1867. sve do kraja Drugog svjetskog rata carske i kraljevske dvojne Austro-Ugarske Monarhije, stoga nije neobično jako prožimanje hrvatske i susjedne joj mađarske kulture u svim poljima. Spomenuta izložba donosi nam sintezni prikaz toga kulturnoga prožimanja u vidu naslijeđa mađarskih arhitekata na području onodobne Hrvatske i Slavonije. Naslovom istaknuto 19. i početak 20. stoljeća razdoblje je kada naše prostore oplemenjuju arhitektonska djela vezana upravo uz vodeća imena mađarske arhitektonske produkcije toga vremena. Izložba se sastoji od ukupno 24 panoa, od kojih dva sadrže uvodni tekst

te tehničke informacije o izložbi, dok su preostala 22 podijeljena u četiri tematske cjeline definirane uzimajući u obzir smještaj, brojnost te namjenu arhitektonskih ostvarenja predstavljenih na izložbi. Od četiri tematske cjeline prve dvije obrađuju naše najvažnije urbane centre onoga doba, Rijeku i Zagreb, potom treći dio obuhvaća manje gradove provincijskog karaktera i, naposljetku, dolazimo do teme ladanjske arhitekture u vidu dvoraca i kurija.

U Rijeci, koja je uključujući i svoju okolicu od 1870. bila pod mađarskom upravom i jedini ugarski izlaz na more, izveden je najveći broj građevina. Štoviše, u nagodbenom razdoblju od 1867. nadalje započinje intenzivnija modernizacija i transformacija Rijeke iz lučkoga grada u velegrad. Nakon što je 1873. započela izrada generalnoga urbanističkog plana, ugarski su se arhitekti posvetili i stvaranju sjedišta mnogih važnih institucija. Među važnim ostvarenjima, na izložbi su istaknute Guvernerova palača arhitekta Alajosa Hauszmanna (1892. – 1897.) te palača parobrodarskoga društva „Adria” arhitekta Vilmosa Freunda (1884. – 1897.). Ističu se i zgrade državne uprave kao što su Sudbena palača i zatvor (Győző Czigler, 1904. – 1906.) te Mađarski kraljevski šumarSKI ured (Lóránd Kismarty-Lechner, 1910. – 1912.), kao i zgrada Austrougarske banke (József Hubert, 1913./1914.) te Velika trgovačka akademija (Ignác Alpár, 1899.). S obzirom na važnost riječke luke, važno je istaknuti i ostvarenja poput palače Kraljevskoga ugarskog pomorskog gubernija (József Hubert, 1883. – 1885.) te Državne kraljevske pomorske aka-

demije (Samu Pecz, 1902./1903.). Izložbom je fokus usmjeren i ka obrazovnim te odgojnim ustanovama poput škola i dječjih vrtića, građanski je presjek dan i prikazom riječke sinagoge (Lipót Baumhorn, 1901. – 1903.), eklatantnim primjerom mađarske secesije koji danas više ne postoji. Također, zanimljiv je i pano s prikazima važnih ostvarenja vezanih uz izgradnju željeznice (riječki željeznički kolodvor Ferenc Pfaffa, palača Mađarskih državnih željeznica Sándora Mezey i dr.) koja je predstavljala važnu prometnu vezu između Ugarske i Primorja.

Za razliku od Rijeke, Zagreb nije bio pod izravnom ugarskom upravom, no kao urbano središte Hrvatske–Slavonije u istom je razdoblju doživio urbanistički i gospodarski razvitak potaknut izgradnjom željeznice. Gradnja željezničkih zgrada predstavljenih na izložbi bila je povjerena ugarskim arhitektima, pa se tako ističu i Glavni željeznički kolodvor (1890.–1892.) te Ravnateljstvo Mađarskih državnih željeznica (1901.–1903.) Ferenc Pfaffa, arhitekta poznatog po ostvarenjima povezanim sa željezničkim prometom. Također, zanimljivo je istaknuti i pojavu radioničko-stambenih sklopova državnih željeznica kao što su sklop strojarnice (Ferenc Pfaff i suradnici, 1897.–1913.) i naselje službenika i činovnika (Ferenc Pfaff, 1897.–1916.), ali i ostvarenja poput stare kolodvorske pošte (Ferenc Pfaff, 1890-ih) te, danas nepostojećeg, vodovoda Mađarskih državnih željeznica u Trnju (oko 1890.). Od važnih institucija utkanih u donjogradsko tkivo, na izložbi su istaknute velike upravne palače

Institut Liszt – Mađarski kulturni centar Zagreb, lipanj 2022.
FOTO Z. Šarić

I. RIJEKA

Trgovačko- -novčarski temelji metropole

Austrougarska banka

Rijeka, Ulica Frana Kućeka 8

József Hubert
1913. – 1914.

Pogled iz ulice Frana Kućeka

Kraljevićev trg, Rijeka, 2022.
Institucija za promicanje umjetnosti, Zagreb.
2022. © Institut Liszt

Od 1852. godine nadalje uporno Ministarstvo bogatstva i narodnog obrazovanja osigurava više sredstava u osnivanje i opremanje riječkih škole. Riječi nisu prioritet su bile trgovачke akademije. Kraljevske gornjske akademije i škole te građanske i industrijske škole. Načelnici su državne škole privlačili veliki broj učenika kulturno obrazovano, znanstveno predano, prosvjetni školovano, ali i svojim spremnostima. Sve zgrade koje su izgrađene u funkciji obrazovanja, prosvjete su vrsti, specijalizirani znanstveni, a njihove su se i imenovane predmeti. Građnja nastavlja se uvelike u 19. vijeku. Velika trgovачka akademija, započeta je 1891. godine prema projektu arhitekta Ignjara Alpara iz Budimpešte. Dvokatna kompaktnog volumena stila se strogoj građi zadržava velike prostore te nerazmerno arhitektonskim plastikom kalova. U unutrašnjosti u palje-vijehi kaputu akademije ulazno preobrazbu i prostor stubišta i kovanim ugradnim te ornamentiziranim stupovima što predstavlja podzemlje Schiffer te braci Grünwald. Trgovачka je akademija završena 4. maja 1900. godine, a današnja zgrada deluje Pomorski Fakultet Sveučilišta u Rijeci. Godine 1908. izgrađena je vila trgovачka kuća prema projektu arhitekta Zygmonda Herzogha i Sandora Baumgartera, također u častu braci Grünwald i Budimpešte kao jednostavan homogen volumen s jedinstvenim dekorativnim rešenjima zidovima.

Ša sve većim ulaganjem kapitala u razvoj trgovачko-kulturni grada javila se potreba osnivanja (jedne) podružnice Austrougarske banke. Nova monumentalna uglavita banka smještena na ulazu Ulici Frana Kurelica u Ulici Ernsta Barčić. Izgrađena je od 1903. do 1914. Projektirani arhitekt Ignjari Alpar i u poslovne palače izgrađeni u mađarskom legatsku te u rumunjskim gradovima Andri i Lulu. Osim poslovne banke koje se pripadalo lez reprezentativnu veliki zgradi je imala i primarne osmine na višim katovima i posebnim vanjski ulazom i stubištem. Kao utjecaj Gotična klerikalna arhitekture i veliku pozornost posvetio projektiranju pročelja naglašenim upornim zadnjim oblikovni gliser.

Svoje ekspozicure u manjim gradovima grude i drugi uporne institucije. Srednja uporna Kraljevskog monarhija duhana grad 1895. godine Tronica duhana u neposrednoj blizini kulturni grada Serja. Očuvani osnivanjem omeđeno donijeti je uporna Ministarstva vojnog školstva i kulturno obrazovnog i društvenog dijela Hrvatskog primorja. Projektirani tvornice je arhitekt Leon Zabel u završnoj građevini poznati hotel u Budimpešte. Jednostavna utilitarna građevina imala je dijelno arhitektonski i u samom ulazu. Zgrada je uništena u bombardiranju Serja 1941. godine.

Velika trgovачka akademija

Rijeka, Studentska ulica 2

Ignjari Alpar
1899

Velika trgovачka akademija
Rijeka, Studentska ulica 2, 1899. godine
Projektirao: Ignjari Alpar, 1899. godine

Hotel u Ulici Floridna u Quarilje
Projektirao: Pavao Mladenić, 1911. godine
A. PU-4-4452, 04

Trgovачka akademija

(izložena)

Zabel

RIJEKA Riječka sinagoga

U okviru projekta "Rijeka - grad u prošlosti" izložba predstavlja arhitektonski i kulturni naslijeđe grada. U okviru projekta "Rijeka - grad u prošlosti" izložba predstavlja arhitektonski i kulturni naslijeđe grada. U okviru projekta "Rijeka - grad u prošlosti" izložba predstavlja arhitektonski i kulturni naslijeđe grada.

U okviru projekta "Rijeka - grad u prošlosti" izložba predstavlja arhitektonski i kulturni naslijeđe grada. U okviru projekta "Rijeka - grad u prošlosti" izložba predstavlja arhitektonski i kulturni naslijeđe grada.

Velika sinagoga (izložena)

Rijeka, Ulica Frana Kurelica
1903 - 1914

Trgovачka akademija

poput Ravnateljstva pošte i brzjava (Ernő Foerk i Gyula Sándy, 1901.–1904.), Financijalne palače (Lajos Zobel, 1901./1902.), Šumarskog doma (1897./1898.) te Državnog šumskog erara (1898.) arhitekta Sándora Aignera. Građanskoj je kulturi posvećen pano s Paviljonom za izložbu umjetnina i historicističkih spomenika, danas poznatijem kao Umjetnički paviljon. Bio je to jedan od četiri hrvatska paviljona izložena na *Milenijskoj izložbi* u Budimpešti 1896. godine. Projektirali su ga Flóris Korb i Kálmán Giergl, a nakon što je 1897. rastavljen i vlakom preseljen u Zagreb, projekt za njega preradili su bečki arhitekti Ferdinand Fellner i Herman Helmer.

Ovom izložbom pozitivno predstavljen pojam provincije i njezina razvoja odnosi se poglavito na područja Slavonije, Podravine i Međimurja. Važnost tih područja za Ugarsku bila je velika, a budući da je spajanje Budimpešte sa svim dijelovima kraljevine bilo od ključnog značaja, gradnja željeznih kolodvora nije bila rijetka pojava. Za ovu je izložbu prvi put na hrvatski prepjevana i pjesma *Na pruzi* velikoga mađarskoga pjesnika Sándora Petőfija, koja u prijevodu Borne Marčaca britko prenosi zanos željeznicom na samoj sredini 19. stoljeća. Osim ranije navedenih, istaknuti su kolodvori u Osijeku (1898.) te Karlovcu (1901.–1903.), također djela arhitekta Pfaffa, a budući da je i protok informacija bio simptomom modernizacijskih procesa, prikazana je i Palača pošte i brzjava u Osijeku (István Bierbauer, 1910.–1912.). Provincija bilježi manji broj ostvarenja povezanih s vojnom

Otvorenje izložbe u Institutu Liszt – Mađarskom kulturnom centru Zagreb, lipanj 2022.
FOTO Z. Šarić

i državnom upravom, pa su tako predstavljene i Županijska palača u Osijeku (Józef Hild, 1838.–1842.) te Kraljevska husarska domobranska vojarna u Virovitici (Ignác Alpár, 1900.). Baš kao i u Rijeci, mađarska je uprava ulagala veliki napor u gradnju obrazovnih ustanova na području Međimurja, koje je smatrala ugarskim teritorijem. Važno je spomenuti i procvat građanske kulture i kulture stanovanja uzrokovan modernizacijom društva pa se u tom kontekstu ističu ostvarenja poput kuće Kästenbaum u Osijeku (Ferenc Fischer, 1904.) te Trgovačkog kasina u Čakovcu (Henrik Böhm i Ármin Hegedús, 1903./1904.), jedinoga preostalog primjera prave mađarske secesije na našem tlu. Izložba usmjerava promatrača i na razvoj lječilišnog turizma te kupališta od kojih je jedan od važnijih primjera hotel Miramare u Crikvenici (Kálmán Rimanóczy ml., 1908.).

Naručiteljska je aktivnost mađarsko-hrvatskoga plemstva, u vidu gradnje te pregradnje dvoraca i kurija, u 19. stoljeću doživjela vrhunac. Neki su od najvažnijih primjera predstavljenih na izložbi veliki dvorac Pejačević u Našicama (Ferenc Storno st., 1862.–1871.) i novi dvorac Majláth u Donjem Miholjcu (István Möller, 1903.–1914.), ali i dosad nepoznata ostvarenja poput Möllerove lovačke kuće u Lacićima (1904.) te njegove kapele sv. Florijana na nuštarskome groblju (1906.). Potonja je nastala po uzoru na kapelu Čudotvorne Gospe od Hrasta (István Möller, 1892.), a tu su i nerealizirane grobne kapele obitelji Tüköry (Ernő Foerk i Gyula Sándy, 1905.) te obitelji Normann-Ehrenfels (István Möller, 1914.).

Izložba je uistinu znanstvenoga karaktera, ali na sažet i jasan način donosi pregled najvažnijih ostvarenja velikih mađarskih arhitekata na hrvatskom tlu u vremenu koje je i svojevrsna umjetnička sinteza zajedničke povijesti dvaju naroda. Gotovo monografski pripremljeni panoi imaju preglednu strukturu ispunjenu mnoštvom informacija za posjetitelje, stoga bi veći format panoa bio možda prikladniji te omogućio efektivnije prikaze grafičkoga materijala. Strukturu od četiri glavne cjeline objedinjuje i prikaz s kartama, s označenim mjestima obrađenima u sklopu izložbe, što zaokružuje povijesni i umjetnički pregled. Tekst na panoima napisan je vrlo jasno, tako da je pristupačan široj zainteresiranoj publici. Ova mala, ali ambiciozno priređena izložba je uspjela približiti, kontekstualizirati i istaknuti arhitektonski aspekt neraskidive veze hrvatskog i mađarskog kulturnog naslijeđa, što potvrđuje bogat popis arhivskih te muzejskih institucija u obje zemlje čije je fondove autor konzultirao i uključio. Iako uz ponešto ograničen format izložbe, njezin je sadržaj uspio izazvati interes za temu koja zahtijeva ozbiljnu znanstvenoistraživačku obradu, na čemu će, nadajmo se s iščekivanjem, autor i dalje raditi. ✕